

Солімчук Марія,

*студентка 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

МОВНА ПОЛІТИКА ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У сучасних умовах мовна політика в Україні набула не лише гуманітарного, а й виразного безпекового значення. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України засвідчила, що мова є не тільки засобом комунікації, а й важливим чинником державотворення, суспільної консолідації, збереження національної ідентичності та протидії зовнішньому впливу. Саме тому законодавче забезпечення мовної політики слід розглядати як одну із засад національної безпеки України.

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» українська громадянська ідентичність визначається як стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством, тоді як українська національна ідентичність трактується як стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної, зокрема, українською мовою і народними традиціями [4]. Отже, вже на рівні спеціального законодавства українська мова прямо визначається одним із ключових елементів національної ідентичності, що надає мовній політиці стратегічного значення.

У науковій літературі неодноразово підкреслювалося, що мова є основою формування національної самосвідомості. Так,

П. Горінов і Р. Драпушко, аналізуючи підходи до розуміння національної ідентичності, звертають увагу на взаємозв'язок громадянського та етнічного компонентів у процесі становлення нації [1, с. 27]. О. Федорчук і О. Ковальов справедливо зазначають, що національна самосвідомість практично неможлива без функціонування національної мови, оскільки саме мова виступає засобом її вираження і формування [5, с. 43]. Через мову передаються історична пам'ять, традиції, культурні цінності, соціальні норми та уявлення про спільне майбутнє. У цьому контексті мовна політика держави стає не лише інструментом регулювання мовних відносин, а й засобом збереження цілісності нації.

Значення мови для розвитку українського суспільства особливо загострилося в умовах російської агресії, починаючи з 2014 року. Агресор системно використовує мовне питання як засіб політичного тиску, інформаційного впливу та виправдання втручання у внутрішні справи України. На тимчасово окупованих територіях насадження російської мови супроводжується витісненням української з освіти, публічного простору, медіа та офіційного спілкування. Така практика є посяганням не лише на культурні права громадян, а й на основи існування української нації. У ширшому вимірі мовний чинник активно використовується у межах інформаційної та гібридної війни, оскільки через мовний простір поширюються пропагандистські наративи, формуються ідентифікаційні орієнтири населення та здійснюється вплив на суспільну свідомість. Саме тому захист української мови в сучасних умовах є складовою захисту державного суверенітету, конституційного ладу та інформаційної безпеки.

Конституційний фундамент мовної політики закріплено у статті 10 Конституції України, відповідно до якої державною мовою в Україні є українська мова, а держава забезпечує її всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України [7]. Водночас Конституція гарантує вільний розвиток, використання і захист мов

національних меншин та сприяє вивченню мов міжнародного спілкування [7]. Таким чином, конституційна модель мовного порядку в Україні поєднує пріоритет державної мови як чинника єдності держави з повагою до мовних прав інших спільнот. У безпековому вимірі це означає, що українська мова виконує функцію інтеграції політичної нації, тоді як мовне різноманіття реалізується в межах конституційного ладу та не може використовуватися для підриву державності.

Ключовим актом у сфері мовного законодавства є Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3]. Його ідейною основою є визнання української мови інститутом державності, гарантією збереження ідентичності української нації, чинником державної єдності, територіальної цілісності та національної безпеки [3]. Закон визначає порядок застосування державної мови у публічних сферах, зокрема в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, у діловодстві, судочинстві, освіті, культурі, медіа, сфері обслуговування, охороні здоров'я, транспорті, рекламі, спорті, електронних комунікаціях та інших сферах суспільного життя [3]. Водночас дія цього закону не поширюється на приватне спілкування та здійснення релігійних обрядів, що свідчить про збалансований підхід законодавця до поєднання публічного інтересу й особистої свободи.

Особливе значення цей закон має в контексті національної безпеки. Як слушно зауважує П. Яковлев, використання української мови у сфері безпеки й оборони виконує не лише правову, а й інформаційно-захисну функцію [2, с. 195]. Застосування державної мови в діяльності Збройних Сил України, правоохоронних органів, розвідувальних структур та інших військових формувань сприяє ускладненню ворожої розвідувальної діяльності, а також виступає своєрідним маркером автентичності інформації в умовах гібридної війни. За таких обставин мовна політика перестає бути виключно культурним питанням і перетворюється на складову системи забезпечення національної безпеки.

Важливим етапом розвитку мовного законодавства стало також ухвалення Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» [6]. У сучасних умовах англійська мова розглядається як одна з мов міжнародного спілкування, а її законодавче закріплення відображає європейський та євроатлантичний курс України. Цей закон не звужує сфер функціонування української мови як державної, а, навпаки, доповнює мовну політику держави, створюючи умови для міжнародної комунікації, підвищення конкурентоспроможності України, її інвестиційної та освітньої привабливості [6]. Отже, законодавче забезпечення мовної політики в Україні поєднає два взаємопов'язані напрями: захист і утвердження української мови як основи національної єдності та розвиток мов міжнародного спілкування як інструменту інтеграції України до світового простору.

Поряд із цим, важливе значення має належне врегулювання мовних прав корінних народів і національних меншин. У цьому контексті важливу роль відіграє Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» 2022 року, який визначає правові гарантії збереження мовної, культурної та релігійної самобутності відповідних спільнот. Водночас законодавство підкреслює, що реалізація мовних прав національних меншин здійснюється із дотриманням статусу української мови як єдиної державної. Законодавство України у цій сфері має забезпечувати баланс між гарантуванням прав відповідних спільнот та збереженням визначальної ролі української мови як єдиної державної. Саме такий підхід відповідає як демократичним стандартам, так і потребам національної безпеки. Мовна політика не повинна бути інструментом розколу суспільства, натомість її завдання полягає у зміцненні внутрішньої єдності держави та формуванні спільного ціннісного простору.

Окремої уваги заслуговує історичний досвід застосування Закону України «Про засади державної мовної політики» 2012 року, наслідки реалізації якого продемонстрували небезпеку

використання мовного питання у політичних цілях. Надання російській мові статусу регіональної в окремих місцевостях фактично призвело до послаблення позицій української мови як державної та створило передумови для дестабілізації суспільно-політичної ситуації. Подальші події 2014 року показали, що мовна політика, яка не враховує інтересів державної єдності та національної безпеки, може бути використана як один із чинників підриву територіальної цілісності держави. Саме тому сучасне мовне законодавство України орієнтоване на усунення подібних ризиків і посилення консолідаційної ролі державної мови.

Варто також зазначити, що рішенням Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018 зазначений закон було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), зокрема у зв'язку з порушенням встановленої процедури його прийняття.

Узагальнюючи викладене, слід дійти висновку, що мовна політика в Україні є однією з ключових засад національної безпеки, а її законодавче забезпечення має системний і стратегічний характер. Конституційне закріплення статусу української мови як державної, нормативне врегулювання порядку її функціонування у публічних сферах, а також законодавче забезпечення розвитку мов міжнародного спілкування формують цілісну правову основу мовної політики держави. Українська мова в цьому механізмі виступає не лише засобом офіційного спілкування, а й символом державності, чинником національної єдності, інструментом протидії зовнішній агресії та гарантією збереження української ідентичності. В умовах триваючої збройної агресії проти України питання мовної політики набуває особливого стратегічного значення. Саме тому подальший розвиток мовного законодавства має здійснюватися з урахуванням потреб захисту державної мови, забезпечення мовних прав людини та зміцнення національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 26–30.
2. Яковлев П. Правовий режим державної мови у сфері забезпечення інформаційної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 192–197.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 46, ст. 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
5. Федорчук О., Ковальов О. Національна ідентичність як генетична матриця українського народу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2022. № 2 (29). С. 42–48.
6. Про застосування англійської мови в Україні : Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text> (дата звернення: 30.07.2024).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.07.2024).